

УДК [356.35:378.6] (477)

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ЮРИСТІВ

Радченко К.А.,
начальник кафедри загальновійськових дисциплін
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглянуто питання, пов'язані з діагностикою сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів. Визначено сутність і структуру професійної компетентності цих фахівців. Обґрунтовано критерії (професійно-знаннявий, професійно-особистісний, професійно-операційний), подано показники та надано характеристику рівнів професійної компетентності військових юристів.

Ключові слова: професійна компетентність, компетентнісний підхід, критерії, показники, вміння, навички, військові юристи.

В статье рассмотрены вопросы, связанные с диагностикой сформированности профессиональной компетентности будущих военных юристов. Определена сущность и структура профессиональной компетентности данных специалистов. Обоснованы критерии (профессионально-знаниевый, профессионально-личностный, профессионально-операционный), представлены показатели и дана характеристика уровней профессиональной компетентности военных юристов.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, компетентностный подход, критерии, показатели, умения, навыки, военные юристы.

Radchenko K.A. CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE MILITARY LAWYERS

The article deals with issues related to the diagnostics of the formation of professional competence of future military lawyers. The introduction of a competent approach in the educational process of training lawyers based on European experience is substantiated. The concept of "professional competence" is considered and its structural components (knowledge-tremholological, personally-professional, professional-operational) are determined. On this basis, the connection between the structural components of professional competence and the criteria for its diagnosis is shown. The purpose of the paper is to define and justify the criteria, indicators and levels of formation of the professional competence of future military lawyers. The indicators of each criterion are revealed and the level of professional competence of military lawyers is described. The practical value of the proposed criteria, indicators and levels of the formation of professional competence is that their implementation will allow an adequate efficiency of this process.

Key words: professional competence, competence approach, criteria, indicators, skills, military lawyers.

Постановка проблеми. Основною метою професійної освіти є підготовка кваліфікованого працівника відповідного рівня і профілю, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, який вільно володіє професійними вміннями та навичками, орієнтується в суміжних галузях діяльності, здатний до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності. Для досягнення цієї мети у вітчизняну освітню практику запроваджені компетентнісний підхід, який поступово посів одне з провідних місць і відкрив нові методологічні шляхи в якісному вдосконаленні професійної підготовки майбутніх фахівців різних галузей. Для європейських країн характерним є компетентнісне навчання в галузі професійної освіти – це навчання, зорієнтоване на практичну складову підготовки, тобто на те, щоб фахівець (бакалавр, молодший спеціаліст) володів професійними вміннями та навичками й був здатний

самостійно застосовувати їх після закінчення навчання, тобто був компетентним.

Запровадження компетентнісного підходу в юридичну освіту зумовило *проблемне питання*, розв'язання якого вимагає визначення сутності і структури професійної компетентності військового юриста, а також критеріальної основи для діагностики сформованості цього особистісного феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням критеріїв, показників і рівнів професійної діяльності представників різних професій присвячені дослідження Л. Бурдейної, О. Вишневської, Н. Замкової, Н. Кожемякіної, Н. Логутіної, Л. Нікіфорової, С. Тарасової, Н. Чабан, В. Черевко та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні й обґрунтуванні критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійну компетентність майбутнього військового юриста розглядаємо як цілісний, особистісний феномен та інтегративну характеристику особистості, яка поєднує володіння майбутнім фахівцем системою знань, умінь і навичок військово-юридичного спрямування, сформованість професійно важливих якостей особистості юриста, що забезпечить ефективне виконання професійних функцій з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Ураховуючи складність цього феномена, ми виділили його компоненти, тобто комплекс професійних компетенцій майбутніх військових юристів, а саме систему знань, умінь і навичок, здатностей і професійно значущих якостей особистості, які забезпечують виконання професійних обов'язків.

На цій підставі нами визначено в структурі професійної компетентності майбутніх військових юристів такі компоненти: *знаннєво-термінологічний* (загальнопрофесійні та когнітивні компетенції); *професійно-особистісний* (особистісна (загальні та спеціальні здібності, професійно важливі якості), комунікативна та мотиваційна компетенції); *професійно-операційний* (спеціальні й фахові компетенції).

Для здійснення ефективної діагностики формування професійної компетентності майбутніх військових юристів актуальності набуває питання про визначення науково обґрунтованих критеріїв оцінювання рівня її сформованості, що є достатньо складним, оскільки важко піддається кількісним вимірюванням. Без формулювання критеріїв робота з формування професійної компетентності майбутніх військових юристів вже на самому початку виявляється невизначеною: невідомо, за якими ознаками можна судити, що вдалося вибрати найкращий у цих умовах варіант формування професійної компетентності майбутніх військових юристів.

Характеристики за рівнями сформованості можна виявити лише на основі орієнтирів, якими є критерії. В енциклопедичному словнику поняття «критерій» визначається як ознака, за якою можна судити про щось, мірило для визначення, оцінювання предмета чи явища, підстава для оцінювання або класифікації чогось. У філософії під поняттям «критерій» розуміють об'єктивну ознаку, за допомогою якої здійснюється порівняльна оцінка досліджуваного явища, ступеня розвитку його в різних обстежених осіб або сукупність таких якостей явища, що відображають його суттєві характеристики й саме тому підлягають оцінюванню [2].

Так, П. Ясінець, вивчаючи сучасні проблеми професійної підготовки, конкретизує значення критерію як «міри оцінювання досліджуваного явища та тих змін, які відбулися в розвитку окремих складових чи особистості в цілому в результаті експериментального навчання та виокремлених педагогічних умов, за яких визначена гіпотеза відповідає чи не відповідає результатам експерименту» [4, с. 68]. Саме це визначення критеріїв нами взято за основу в дослідженні. У свою чергу, показники – це дані, які свідчать про розвиток і перебіг чогось [4]. У дослідженні – інтегрованих критеріїв прояву професійної компетентності майбутніх військових юристів.

Отже, критерієм вважається ознака, на підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація будь-якого явища, процесу, діяльності.

Аналіз наукових досліджень (В. Андреева, В. Казакова, Т. Матвеевої, Ю. Якименка) свідчить про те, що вибір критеріїв має здійснюватися з урахуванням таких вимог: кількість критеріїв повинна бути невеликою за кількістю, але достатньою для визначення сформованості досліджуваного явища; система критеріїв має відображати реально існуючу діяльність фахівців з реалізації функцій, тобто бути об'єктивною; кожен критерій повинен бути сформульований чітко, мати якісну та кількісну характеристики; система критеріїв повинна відображати найбільш суттєві ознаки процесу формування досліджуваного явища (у нашому випадку – професійної компетентності майбутніх військових юристів) і його результати.

Критерій, на думку П. Яременко, є сукупністю основних показників, що розкривають норму, вищий рівень розвитку відповідної якості. Отже, будучи компонентом критерію, показник є конкретним і типовим проявом однієї із суттєвих сторін, на підставі якого можна «визнати» наявність якості, судити про рівень її розвитку. Щоб показник відповідав своєму призначенню, він повинен по кожному критерію розкривати сутність відповідної якості [3].

Показники, будучи складовою частиною критеріїв, слугують типовими й конкретними проявами найважливіших сторін оцінюваного явища. Показники повинні відповідати таким вимогам: по-перше, бути простими та доступними для їх розуміння й використання, по-друге, охоплювати істотні сторони, явища, по-третє, враховувати специфіку феномена, по-четверте, давати можливість проводити кількісну та якісну оцінку розвитку досліджуваного явища [3].

Відповідно до кваліфікаційного паспорта юриста [1], виділено рівні сформованості професійних знань і вмінь, які необхідно враховувати під час визначення рівнів сформованості професійної компетентності.

Рівні сформованості професійних знань:

- понятійний, тобто відтворення понятійно-категоріальної інформації про об'єкти, предмети, властивості, процеси, методи та способи діяльності;

- фундаментальний рівень передбачає застосування знань теорій, законів, закономірностей, об'єктів, предметів, процесів, методів (алгоритмів) і способів діяльності, що необхідні для прийняття та здійснення ефективних рішень, у тому числі й у нетипових умовах;

- прикладний (творчий) відображає знання сучасних правових теорій, тенденцій законів, закономірностей, об'єктів, предметів, процесів, методів (алгоритмів) і способів правової діяльності на рівні, що є достатнім для вироблення власної моделі професійної діяльності, в тому числі й у нетипових умовах.

Рівні сформованості професійних умінь:

- репродуктивний, характеризується вмінням відтворювати досвід практичної діяльності шляхом за зразком із використанням типових методів (алгоритмів) діяльності;

- евристичний, характерний вмінням вирішувати типові фахові завдання шляхом самостійного вибору та застосування типових методів (алгоритмів) діяльності в нових умовах;

- творчий рівень характерний вмінням використовувати знання для розв'язання нестандартних завдань шляхом застосування нових методів (алгоритмів) діяльності в нових умовах.

Проведене нами опитування 68 незалежних експертів (викладачів, військових юристів) свідчить, що найбільш значущими критеріями й показниками сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів вони вважають такі: рівень теоретичної підготовки курсантів – 52,9% (36 осіб) опитаних; розвинені практичні навички професійної діяльності – 57,3% (39 осіб) опитаних; активно-позитивне емоційне ставлення курсантів до професійної діяльності – 50% (34 особи) опитаних; сформованість професійно важливих якостей – 47,1% (32 особи) опитаних. Це свідчить про те, що володіння практичними навичками є найбільш важливим показником професійної компетентності військового юриста.

Проведений теоретичний аналіз проблеми формування професійної компетентно-

сті майбутніх юристів (дослідження І. Амінова, М. Ануфрієва, Н. Аргани, О. Бандурки, В. Васильєва, В. Вдовюка, О. В'юшина, О. Губаревої, А. Дулова, В. Єнгаличова, М. Єнікєєва, І. Івашкевич, Л. Карамушки, В. Клименка, В. Костенка, Г. Ложкіна, С. Максименка, В. Моляко, О. Ратінова, В. Романова, В. Смірнова, О. Столяренка, В. Чуфаровського, Л. Філонова, Ю. Швалба, М. Шермана та ін.) у процесі фахової підготовки, врахування вимоги освітньо-кваліфікаційної характеристики, результатів опитування незалежних експертів і визначених компонентів професійної компетентності майбутніх військових юристів дало нам змогу виділити такі критерії сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів.

Професійно-знанневий (знаннево-термінологічний компонент) критерій виявляється в системності професійних знань, здатності до тематичного узагальнення професійної інформації, її аналізу, відтворення системи понять відповідної галузі науки для вирішення конкретних професійних завдань; передбачає інтегрованість знань, здатність відтворювати, узагальнювати й застосовувати отримані під час вивчення різних навчальних предметів знання та вміння для розв'язання конкретних професійних завдань та усвідомлення і практична орієнтованість знань, розуміння сфери застосування інформації, здатність накопичувати й виділяти знання, необхідні для вирішення конкретних професійних завдань.

Професійно-особистісний (професійно-особистісний компонент) критерій включає професійно важливі якості (дисциплінованість і відповідальність, самостійність, наполегливість, організованість, рішучість, ініціативність); комунікативну компетенцію, яка проявляється у сформованості комунікативних умінь і навичок професійного спілкування; професійну мотивацію (наявність цілей, прагнень, установок, інтересу, мотивів професійної діяльності), яка включає зовнішні щодо професійної діяльності мотиви зовнішнього самоствердження, відносно внутрішні мотиви (інтерес до професійної діяльності), внутрішні (результативні й процесуальні) мотиви та мотиви особистісної самореалізації (безпосереднє прагнення реалізувати себе в професійній діяльності).

Професійно-операційний (професійно-операційний компонент) критерій передбачає сформованість у студентів як майбутніх військових юристів умінь і навичок професійної діяльності, певного рівня практичної і професійної підготовленості; проявляється в кількості та швидкості

Таблиця 1
Критерії, показники й рівні сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів

№№ 33/п	Назва критерію	Показники	Рівні
1	Професійно-знаннявий критерій	<p>Показники професійно-знаннявого критерію виявляються в певному рівні таких знань:</p> <ul style="list-style-type: none"> - знання професійної термінології; - знання видів правопорушень і вимог щодо юридичної відповідальності; - знання поняття і складу адміністративного правопорушення, порядку залучення до адміністративної відповідальності й видів адміністративних покарань; - знання поняття і складу злочину, підстав притягнення до кримінальної відповідальності; - знання порядку укладання цивільно-правових договорів, вимог щодо їх змісту, видів договорів, принципів виконання цивільно-правового договору; - знання форм захисту прав громадян і юридичних осіб; - знання видів і порядку цивільного судочинства, основних етапів цивільного процесу; - знання трудових прав та обов'язків працівників і роботодавців, видів трудових договорів, змісту трудової дисципліни, порядку розв'язання трудових спорів; - знання виконавчого виробництва; - знання основних правил професійної етики та прийомів ділового спілкування; - знання системи документального забезпечення; - знання теорії (філософії) права; - знання історії права й устрою держави; - знання міжнародних стандартів прав людини; - знання Конвенції з захисту прав людини та основоположних свобод, а також прецедентної практики Європейського суду з прав людини; - знання основ міжнародного публічного права; - знання основ права Ради Європи та права Європейського Союзу; - знання засад і принципів національного права, адміністративне й процесуальне право, цивільне та цивільне процесуальне право, кримінальне й кримінальне процесуальне право; - знання правил, методів, прийомів і засобів юридичної техніки; - знання структури правничої професії та її ролі в суспільстві; - знання стандартів правничої професії; - знання основ юридичної деонтології; - уміння діяти в дусі поваги до юридичної професії. 	<p>Високий рівень виявляється в тому, що студент глибоко й у повному обсязі володіє програмним матеріалом, юридичною термінологією.</p> <p>Середній рівень виявляється в тому, що студент знає тільки основний програмний матеріал, частково обізнаний з юридичною термінологією.</p> <p>Низький рівень виявляється в тому, що студент не знає значної частини програмного матеріалу, не володіє юридичною термінологією.</p>
2	Професійно-особистісний критерій	<p>Показники професійно-особистісного критерію виявляються в певному рівні розвитку:</p> <ul style="list-style-type: none"> - професійно важливих якостей: <i>дисциплінованості й відповідальності</i> (усвідомлене виконання вимог, високо розвинене почуття обов'язку за доручену справу, відповідальне ставлення до навчання та майбутньої професійної діяльності), <i>самостійності</i> (самостійне виконання професійних завдань без потреби постійного контролю ззовні), <i>наполегливості</i> (упертий у досягненні мети), <i>самовладання</i> (здатність володіти собою, стриманість), <i>організованості</i> (планування своїх дій і встановлення порядку їх виконання), <i>рішучості</i> (швидке і зважене прийняття рішень під час виконання тієї чи іншої дії, вчинку), <i>ініціативності</i> (прагнення до творчості, прояву ініціативи); - комунікативної компетентності, яка проявляється у сформованості комунікативних умінь і навичок професійного спілкування; - професійної мотивації (наявність цілей, прагнень, установок, інтересу, мотивів професійної діяльності), яка включає зовнішні щодо професійної діяльності мотиви зовнішнього самоствердження, відносно внутрішні мотиви (інтерес до професійної діяльності), внутрішні (результативні й процесуальні) мотиви та мотиви особистісної самореалізації (безпосереднє прагнення реалізувати себе в професійній діяльності). А також включає ступінь ініціативності, активності й зацікавленості під час вирішення професійних завдань. 	<p>Високий рівень виявляється в тому, що студент має високий рівень розвитку професійно важливих якостей, комунікативної компетентності та професійної мотивації.</p> <p>Середній рівень виявляється в тому, що студент має частковий рівень розвитку професійно важливих якостей, комунікативної компетентності та професійної мотивації.</p> <p>Низький рівень виявляється в тому, що студент має недостатній рівень розвитку професійно важливих якостей, комунікативної компетентності та професійної мотивації.</p>

Продовження таблиці 1

3	<p>Показники професійно-операційного критерію виявляються в реалізації функцій певного рівня розвитку умінь і навичок професійної діяльності:</p> <ul style="list-style-type: none"> - уміння працювати з нормативно-правовими актами та іншими інформаційними джерелами; - уміння застосовувати їх у професійній діяльності; - уміння застосовувати на практиці норми різних галузей права; оперувати юридичними поняттями й категоріями; - уміння складати різні види цивільно-процесуальних і кримінально-процесуальних документів; - уміння аналізувати й готувати пропозиції щодо вдосконалення правової діяльності установ, підприємств, організацій; - уміння складати організаційно-розпорядчі документи; - уміння складати й оформляти претензійно-позовну документацію; - уміння оформляти документи для передачі в архів організації; тощо; - навички реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права; - уміння моделювати правові ситуації в професійній діяльності; - здатність аналізувати правові проблеми та формувати правові позиції; - навички консультування з правових питань; - здатність до вивчення й розуміння закономірностей історичного процесу становлення української держави та її Збройних Сил; здатність до придбання навичок і вмінь щодо розрізнення способів і форм ведення бойових дій у найбільш відомих війнах минулого; - здатність оцінювати законність списання матеріальних цінностей і бойової техніки; - здатність правовими засобами зміцнювати військову дисципліну в мирний і воєнний час; - здатність вивчати й ураховувати індивідуально-психологічні особливості військовослужбовців у військово-юридичній діяльності; - здатність оцінювати і прогнозувати морально-психологічний стан військовослужбовців; - здатність особисто виконувати й застосовувати вимоги статутів Збройних Сил України в повсякденній службовій діяльності та вимагати від підлеглих дотримання законодавчих основ статутів Збройних Сил України, виконання положень статутів внутрішньої служби, гарнізонної й вартової служби, дисциплінарного і строювого статутів; - здатність використовувати вимоги керівних документів щодо організації служби військ, застосовувати основні форми й методи роботи командира підрозділу щодо організації служби військ у підрозділі, контролю за виконанням розпорядку дня та підтриманням внутрішнього порядку; - здатність виконувати складні завдання у сфері фізичної культури і ставити їх іншим (підлеглим). 	<p>Високий рівень проявляється в тому, що студент виявляє творчий підхід і правильно обґрунтовує прийнятті рішення, добре володіє професійними вміннями та навичками.</p> <p>Середній рівень проявляється в тому, що студент виявляє недостатньо творчий підхід і частково правильно обґрунтовує прийнятті рішення, хоча й володіє професійними вміннями та навичками.</p> <p>Низький рівень проявляється в тому, що студент не виявляє творчого підходу та недостатньо володіє професійними вміннями й навичками.</p>
---	--	--

успішно виконаних професійних завдань, в оригінальності й самостійності вирішуваних професійних завдань.

Використання вказаної сукупності критеріїв дасть можливість, на нашу думку, комплексно оцінити показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів у всьому її змістовому різноманітті як у кількісному, так і в якісному стосунку.

Відповідно до виділених критеріїв, ми пропонуємо виділити такі показники та рівні, що характеризують ступінь сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів: високий, середній, низький (див. таблицю 1).

Загальна характеристика рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів.

Високий рівень сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів виявляється в тому, що курсант глибоко й у повному обсязі володіє програмним матеріалом, юридичною термінологією, має високий рівень розвитку професійно важливих якостей (моральних, комунікативних, когнітивних, емоційно-вольових, індивідуально-типологічних і рефлексивних), комунікативної компетенції та професійної мотивації. При цьому виявляє творчий підхід і правильно обґрунтовує прийняті рішення, добре володіє професійними вміннями та навичками.

Середній рівень сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів виявляється в тому, що курсант знає тільки основний програмний матеріал, частково обізнаний з юридичною термінологією, має певний рівень розвитку професійно важливих якостей (моральних, комунікативних, когнітивних, емоційно-вольових, індивідуально-типологічних і рефлексивних), комунікативної компетенції та професійної мотивації. При цьому

виявляє недостатньо творчий підхід і частково правильно обґрунтовує прийняті рішення, хоча й володіє професійними вміннями й навичками.

Низький рівень сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів виявляється в тому, що курсант не опанував значну частину програмного матеріалу, не володіє юридичною термінологією, має недостатній рівень розвитку професійно важливих якостей (моральних, комунікативних, когнітивних, емоційно-вольових, індивідуально-типологічних і рефлексивних), комунікативної компетенції та професійної мотивації. При цьому він не виявляє творчого підходу й не володіє професійними вміннями та навичками на достатньому рівні.

Висновки з проведеного дослідження. На основі викладеного вище можемо резюмувати, що зазначені критерії та показники сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів ґрунтуються на засадах системного підходу і структурно діляться на три умовні групи: критерії й показники умов, процесу та результативності, що дає можливість аналізувати сформованість професійної компетентності майбутніх військових юристів одночасно як процесу й результату.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Скакун О.Ф. Юридична деонтологія : [підручник] / О.Ф. Скакун, Н.І. Овчаренко ; під ред. О.Ф. Скакун. – Х. : Основа, 1999. – 280 с.
2. Філософський енциклопедичний словник : [енциклопедія] / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди ; голов. ред. В.І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
3. Яременко П.С. Якість освіти у ВНЗ / П.С. Яременко. – К. : Лібра, 2011. – 157 с.
4. Ясінець П.С. Професійна підготовка у ВНЗ / П.С. Ясінець. – К. : Лібра, 2008. – 212 с.